

O'ZBEKISTON TURIZM SANOATIDA MADANIY TURIZMNING O'RNI

Rasulov Xamidjon Yakubovich,

Qo'qon universiteti Xalqaro turizm va iqtisodiyot kafedrasini mudiri

hamidbekrasulov49@gmail.com

+998911540088

MAQOLA HAQIDA

ANNOTATSIYA / АННОТАЦИЯ / ANNOTATION

Qabul qilindi: 24-sentabr 2024-yil

Tasdiqlandi: 26-sentabr 2024-yil

Jurnal soni: 12

Maqola raqami: 16

DOI:

<https://doi.org/10.54613/ku.v12i.993>

KALIT SO'ZLAR / КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА / KEYWORDS

turizm, madaniy turizm, madaniyat, qadriyat, turistik zona, madaniy meros, urf-odatlar va san'at.

Maqolada madaniy turizm tushunchasi, uning turizm sohasidagi o'rni o'ziga xos jihatlari ochib berilgan. Madaniy turizmni rivojlantirish imkoniyatlari va istiqbollari tahlil qilingan. Ushbu maqolada madaniy turizm dasturlari va uning hozirgi kundagi ahamiyati, ichki va tashqi turizmining mamlakat uchun turli xil iqtisodiy foydalarining darajasi haqida fikr yuritildi. Maqolada O'zbek xalqining qadimdan hozirgacha to'planib kelgan boy tarixiy, madaniy va ma'naviy merosini qanday holatda ekanligini va turizm sanoatida ular orqali qanday imkoniyatlar ochib berishi tahlil qilindi. Bundan tashqari, maqolada O'zbekistonga sayohat qilish istagiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni o'rganib chiqib, ichki va xalqaro istiqbollar ko'rib chiqildi.

KIRISH. Madaniy turizm tarixiy, madaniy yoki geografik diqqatga sazovor joylarga tashriflarni o'z ichiga olishi bilan boshqa turizm yo'nalishidan ajralib turadi. Madaniy turizm turizmning eng ommaviy turi hisoblanadi. Bunday sayohatlarning asosiy maqsadi turistik diqqatga sazovor joylar tarix, arxitektura, san'at yodgorliklari, tabiiy va etnik xususiyatlar, xalqning tarixiy va zamonaviy hayoti va etnografik madaniyati xalq hunarmandchiligi bilan tanishishdan iboratdir. Madaniyat turistik talabni oshiruvchi birlamchi faktorlardan hisoblanadi. Madaniyat va turizm azaldan uzviy bog'langan. Madaniy diqqatga sazovor joylar, diqqatga sazovor joylar va tadbirlar sayohat uchun muhim turtki bo'ladi va sayohatning o'z madaniyatini yaratadi.

UNWTO tomonidan qabul qilingan ta'rifga ko'ra, madaniy turizm bu – turistik faoliyat turi bo'lib, unda insonning asosiy motivi tanishish, o'rganish, tajriba orttirish, mamlakatning moddiy va nomoddiy madaniy yutuqlariga qo'shilish istagidir. Bu yutuqlar tasviriy san'at va me'morchilik, tarixiy-madaniy meros, oshpazlik san'ati, adabiyot, musiqa san'ati, ijodiy soha, maishiy madaniyat, jumladan, qadriyatlar, e'tiqodlar, an'analar va urf-odatlarda o'z ifodasini topadigan maxsus moddiy, intellektual, ma'naviy-ruhiy, turmush tarzi va hissiy xususiyatlar bilan tavsiflanadi

Mutaxassislar fikricha, hozirda har o'n nafar sayyohdan to'rt nafari o'z sayohati manzilini uning madaniy salohiyatidan kelib chiqib tanlaydi. Ushbu tendensiya keyingi o'n yil ichida davom etishi kutilmoqda. Aksariyat ekspertlarning fikricha, nomoddiy madaniy merosning roli bunday sayohatlarda tobora ortib boradi hamda faol o'rganish jarayoni va hissiy tajribaga bo'lgan talabni oshishiga turtki bo'ladi.

Madaniyat turistik talabni oshiruvchi birlamchi faktorlardan hisoblanadi. Buyuk Ipak yo'li madaniyati barqaror turizm imkoniyatlarini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatib, o'z navbatida, aholi turmush sifatining oshishiga zamin yaratadi. Madaniy meros bilan tanishish va uni o'rganish aksariyat turistlarni sayohat qilishga undovchi motiv bo'lganligi sababli madaniy turizm orqali ularni Markaziy Osiyoga jalb qilish va bu orqali turizm salohiyatini oshirishda istiqbolli yo'nalish hisoblanadi. Osiyo va Yaqin Sharq xalqlarini birlashtirgan va ko'plab jahon sivilizatsiyalarining rivojlanishiga hissa qo'shgan bir-biriga bog'langan yo'nalishlar tarmog'i bo'lgan Buyuk Ipak yo'li hududlarida ko'plab madaniy turizm durdonalar yaratilgan. Ular tub aholi turmush tarzining o'ziga xos jihatlari, madaniyati va tarixiga oid qimmatli ma'lumotlardan kelajak avlodni xabardor qilgan. Har bir mamlakat san'at va hunarmandchilik namunlarining o'ziga xos jihatlari bilan bir-biridan farq qiladi va madaniy turizmning rivojlanishida alohida ahamiyat kasb etadi.

Turizm dunyo yalpi ichki mahsulotining taxminan 5%ini tashkil etadi, rivojlangan mamlakatlarda deyarli 10 % aholi turizm sohasida band. COVID-19 pandemiyasi oqibatida turizm sohasi eng katta talofat ko'rgan tarmoqlardan hisoblanadi. Jahon turizm tashkiloti (UNWTO)ning ma'lumotlariga ko'ra, 2020 yilda xalqaro turizm 72 %ga yoki turizm xizmatlaridan tushumlar 1,1 trillion dollarga kamayib, 1990-yil darajasiga tushib qoldi. Natijada 935 mlrd. dollar miqdorida eksport daromadlari yo'qotildi¹.

O'zbekistonda tarixiy yodgorliklar, ulug' ajdodlarimizning yuksak iste'dodi bilan bunyod etilgan obidalar, muqaddas qadamjolar kabi 7 ming 300 dan ortiq madaniy meros obyektlari mavjud va ularning aksariyati YUNESKO ro'yxatiga kiritilgan. Shu sababli, keyingi yillarda davlatimiz tomonidan mazkur yo'nalishni rivojlantirish bo'yicha ko'plab normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 6-apreldagi "Turizm, sport va madaniy meros sohaslarida davlat boshqaruvi tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida" gi PF-6199 sonli Farmoni ga binoan Turizm va sport vazirligi (hozirda Turizm va madaniyat vazirligi) huzurida Madaniy meros agentligi tashkil etildi.² Moddiy madaniy meros obyektlarini aniqlash, hisobga olish, muhofaza qilish, targ'ib qilish davlat reyestri, elektron katalogi, davlat kadastrini yuritish, qo'riqlanadigan tegralarini belgilash hamda sohada davlat nazoratini amalga oshirish kabilar agentlikning asosiy vazifalari sifatida belgilanganligi mamlakatimizda tarixiy-madaniy turizmni yanada rivojlantirishga oid tizimli ilmiy-metodologik tadqiqotlar olib borish muhim.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Turizm va iqtisodiyotga oid adabiyotlarda madaniy turizmga bog'liq masalalar qator olimlar tomonidan o'rganilgan va turlicha ta'riflar berilgan. Gollandiyalik tadqiqotchi Richard Greg (1996) tarixiy-madaniy turizmni "kishilarning o'z madaniy ehtiyojlarini qondirish uchun yangi ma'lumotlar va tajriba to'plash maqsadida odatiy yashash joyidan uzoqda joylashgan madaniy, diqqatga sazovor joylarga borishi" deya ta'riflaydi.³

Rossiyalik mutaxassis Y.V. Kolotova madaniy turizmni "mamlakatning barcha imkoniyatlarini o'z ichiga olgan an'ana va urf-odatlarini, uy xo'jaligining o'ziga xos xususiyatlarini bilan bog'langan ijtimoiy-madaniy muhit salohiyati" deya ta'riflaydi.⁴

I.T. Frolova esa madaniy turizmga global miqyosda xalqlarni bir-biriga yaqinlashtiruvchi omil va vosita sifatida qaraydi va rivojlanishi o'zaro bog'liq bo'lgan va bir-birini to'ldiruvchi uchta: 1) madaniyat va madaniy merosga oid bilimlarni boyitish, 2) madaniyatni muhofaza qilish va qayta tiklash, 3) madaniyatlar muloqoti kabi yo'nalishlardan iborat deya hisoblaydi. Boshqacha

¹ Kun.uz pandemiyadan so'ng turizm tahlili.

² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 06.04.2021 yildagi PF-6199-son

³ Richards, G. (1996) Cultural Tourism in Europe. CABI, Wallingford. [1, c. 45]

⁴ Колотова Е. В. Рекреационное ресурсосведение: Учеб. пособие. - М.: РМАТ. [1, с. 92-93]

aytganda, hozirgi vaqtda madaniy turizmning asosiy gumanitar funktsiyalari, sifatida quyidagilar qayd etiladi:

- madaniy-ma'rifiy va ta'limiy;
- madaniy muhofaza va saqlash;
- aloqalar o'rnatish va tinchlikparvarlik.⁵

G.Karpov. L.Xorovalar (2011) esa madaniy turizmni "kishilarning yangi axborot, tajriba va taassurotlarga ega bo'lish uchun madaniy diqqatga sazovor joylar, muzeylar va tarixiy joylar, san'at galereyalari, musiqa va drama teatrlari, konsert maydonchalari, ijrochilik san'ati, klassik qadriyatlar hamda tarixiy merosni aks ettiruvchi mahalliy aholining an'anaviy dam olish hududlari, innovatsion badiiy ijodiyot uylariga tashrif buyurishi" deb hisoblaydilar.⁶

Iqtisodchi olim O.H.Xamidovning e'tirofi etishicha "Turizm murakkab, ko'p qirrali tushuncha bo'lib, u boy va xilma-xil tabiat, madaniy-tarixiy obyektlardan tabiat muhofazasi va ekologik xavfsizlikni ta'minlash asosida tomosha qilish orqali samarali foydalanish yo'nalishlarini belgilaydi".

Mayk Robinson va Devid Pikarning "Madaniy turizmni tushunish" nomli tadqiqotlarida 1982-yildagi Mexiko konferensiyasidan kelib chiqqan deklaratsiyada madaniy siyosatni ishlab chiqishda quyidagi tamoyillarni hisobga olish kerakligi haqida keltirib o'tishgan:

- Madaniy o'ziga xoslik;
- Rivojlanishning madaniy o'lchovi ;
- Madaniyat va demokratiya;
- Madaniy meros;
- Badiiy va intellektual ijod;
- Madaniyat o'rntasidagi munosabatlar ;
- Madaniy tadbirlarni rejalashtirish, boshqarish va moliyalashtirish ;
- Xalqaro madaniy hamkorlik.⁷

Buyuk olim Xerardo Pereyro birinchi navbatda antropologik tadqiqotlarning epistemologik, uslubiy va texnik asoslarini ko'rib chiqib, antropologik tadqiqot usullarini madaniy turizm sohasiga integratsiyalashuvini aytib o'tdi.

Tadqiqotchi Sh.Ro'ziyev tarixiy – madaniy turizmning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirishda yaratilgan konsepsiyalar, metodlar va turistik faoliyat subyektlarining o'zaro integratsiyasini amalga oshiruvchi indikativ boshqaruv metodikasini yoritib bergan.⁸

E.V.Kolotovaning fikricha ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan tarixiy-madaniy turizm mamlakatning asosiy turizm salohiyati bo'lib, o'z ichiga an'analar va urf-odatlar, maishiy va madaniy muhitni oladi. Turizm uchun resurslarning minimal to'plamini har qanday ma'lum bir joy berishi mumkin, lekin uning ommaviy rivojlanishi uchun madaniy meros obyektlarining ma'lum bir mujassamlashuvi zarur bo'ladi.⁹

G.J.Eshvort (1995) turizm bilan bog'liq madaniyatning uchta elementini ajratib ko'rsatgan. Birinchidan, art-madaniyat madaniyatni eng tor element sifatida ta'riflaydi. Bu turizmni kommoditizatsiyalashning eng oddiy shakli bo'lib, san'at, san'at asarlariga har xil ijodiy chiqishlar va voqealar bilan bog'liq. Unga balet, teatr, konsert tomoshalari, festivallar, muzeylar va opera namoyishlari kiradi. Madaniyatga berilgan ikkinchi ta'rif esa, o'z ichiga madaniy merosni oladi. U saqlanib qolgan tarixiy binolar va yodgorliklar, shuningdek, turli tarixiy voqealar bilan bog'liq bo'lgan joylar ko'rinishida namoyon bo'ladi. Madaniyatning oxirgi va eng keng ta'rif, Eshvortning fikriga ko'ra, mintaqaviy turizmni o'z ichiga oladi. Turizmning bu ko'rinishi biror ijtimoiy guruhga hos bo'lgan qadriyatlar , munosabatlar va xulq-atvor modellari yig'indisidan iboratdir.¹⁰

Shuningdek, 1985-yilda YUNESKO tashkiloti tomonidan "Madaniy turizm – insonlarning shaxslarning xilma-xillikka bo'lgan ehtiyojlarini qondirish, individning madaniy saviyasini ko'tarish, bilimlari va tajribasini oshirish hamda tanishish uchun qilgan barcha harakatlanishlaridir" deb atalgan. Mazkur ta'rif harakatlar majmuasidan iborat bo'lib, unda turistlarning bilimini yaxshilash maqsadida aniq ishlar olib boriladi.

Shu bilan birga, mutaxassislar K.Bonink va G.Richardslar (2003) "Madaniy turizm shaxsning doimiy istiqomat joyidan merosli joylar, san'at va madaniyat ko'rgazmalari, san'at va drama kabi o'ziga xos madaniy jozibadorliklarga harakat qilishidir" deb ta'riflagan.¹¹

Undan tashqari, olimlardan biri S.Medlik aytishicha "Madaniy turizm tarixiy joylar va yodgorliklarga, muzey va galereyalarga, san'at namoyishlariga va festivallarga, jamoalarning hayot tarziga tashrif buyurish kabi madaniy qiziqishlar bilan motivlangan maxsus manfaatli ta'til" hisoblanadi.

Insonlar o'ziga xalqlarning madaniyati bilan yanada chuqurroq tanishish maqsadida mahalliy teatrlar hamda milliy san'at va xalq ijodiyoti namoyish etiladigan joylarga ko'proq e'tibor beradilar. Hattoki, ba'zi bir turistlar mahalliy aholi istiqomat qiladigan uylariga mehmon sifatida tashrif buyurishdan voz kechmaydilar va bu bevosita rezidentlarning madaniyati bilan tanishishning eng yaxshi usuli deb hisoblanadi.

Maqolani tahlil qilish jarayonida madaniy turizm haqida tushunchalarni, O'zbekistonda madaniy turizm sohasini rivojlantirish strategiyasi haqida, hamda bu sohaga kiritilayotgan sarmoya, sohaning kamchilik va afzallik tomonlari haqidagi ma'lumotlarni turizm sohasi bilan shug'ullanuvchi mutaxassislar adabiyotlaridan foydalanildi.

METODOLOGIYA

Maqola ishi davomida madaniy turizm iqtisodiyoti bo'yicha mavjud nazariyalar o'rganildi va mamlakatimizdagi uning rivojlanish jarayonlari tahlil qilindi. Tizimli tahlil qilishda statistik ma'lumotlardan qo'llanildi. Statistik manba sifatida, O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining ma'lumotlaridan keng foydalanildi. Maqola mavzusini tahlil qilish jarayonida SWOT tahlil turidan foydalanildi va O'zbekiston turizm imkoniyatlari, O'zbekiston turizmning kuchli va zaif tomonlari tahlil qilindi. Tadqiqotlar mobaynida VEON AdTech kompaniyasi ma'lumotlari asosida O'zbekistonning turizm statistik ma'lumotlari raqamlarda ifodalandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tarixiy-madaniy turizmni rivojlantirishda hududlarda mavjud bo'lgan tarixiy hamda arxeologik obyektlarning o'rni muhimdir. Ularning tarixiyligi, hudud tarixida tutgan o'rni hamda saqlanganlik darajasi unga qiziquvchi turistlarning sonini oshishiga yordam beradi. Har qanday tashrif buyuradigan sayyoh uchun bir manzilgohda bir nechta obyektlarning mavjud bo'lishi, uning safar vaqtining davomiyligini uzaytirib beradi. Bu jarayon esa turistik xizmatlarni ko'proq export qilish imkoniyatini va yondosh tarmoqlarning ham rivojlanishiga turtki beradi.

Ma'lum hududda tarixiy-madaniy turizmni rivojlantirishda shu joyning tarixiy-madaniy obyektlari asosiy o'rinni egallaydi. Lekin ulardan alohida muhim ahamiyatga egalari xalqaro miqyosdagi obyektlar va yodgorliklar ro'yxatiga kiritiladi. Bunday ro'yxatni YUNESKO har yili aniqlab boradi. Keyingi yillarda O'zbekiston hududidagi noyob madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish, tarixiy shaharlarning bosh maqolasi va menejment rejasini YUNESKO xalqaro standartlari hamda talablariga muvofiq ishlab chiqishda mazkur tuzilmaning xalqaro ekspertlari ham keng jalb etilmoqda. YUNESKO bilan yaqin hamkorlikda moddiy va nomoddiy meros obyektlarini asranga doir turli xalqaro anjumanlar tashkil qilinmoqda.

⁵Флорова И.Т.. Философский словарь

⁶Карпов Г.А., Хорева Л.В. Экономика и управление туристской деятельностью. СПб., 2011. 268 с. [2.с.135]

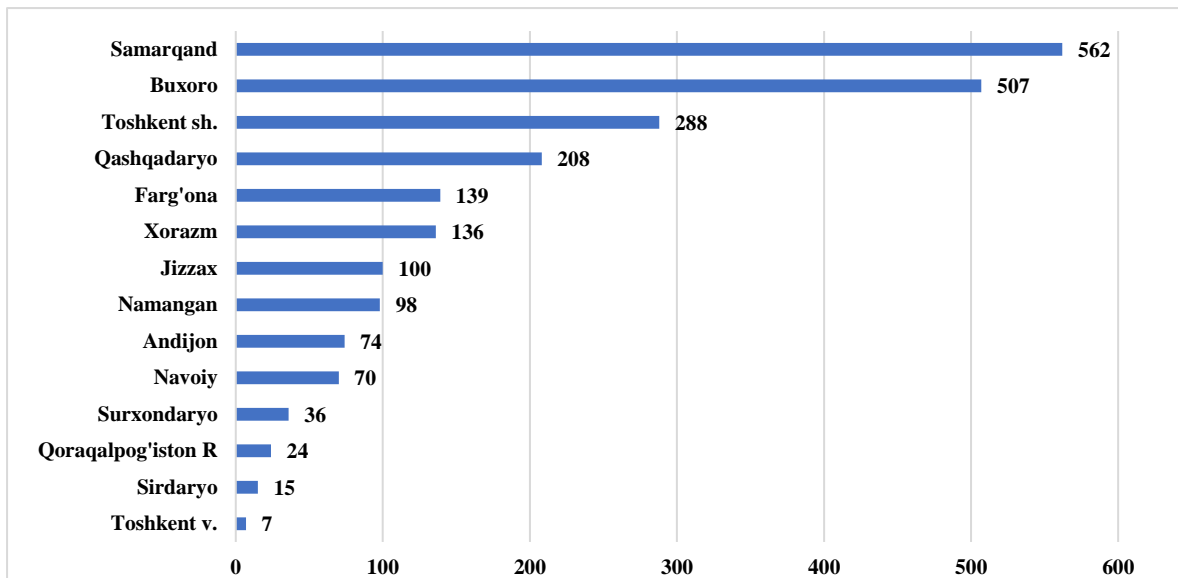
⁷"Understanding Cultural Tourism" by Mike Robinson and David Picard

⁸ Ro'ziyev Sh. "O'zbekistonda tarixiy-madaniy turizmni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini indikativ boshqarish metodikasi" J. Экономика и финансы. <https://cyberleninka.ru/>

⁹ Колотова Е.В. Рекреационное ресурсоведение: Учеб. пособие. – М.: РМАТ. с. 92-93.

¹⁰ Ashworth, G.J., Dietvorst A. G. (1995). Tourism and spatial transformations. CAB International, Wallingford, Oxon, UK.

¹¹ Greg Richards. New directions for cultural tourism. Tourism market trends. 2003 edition. – p.137

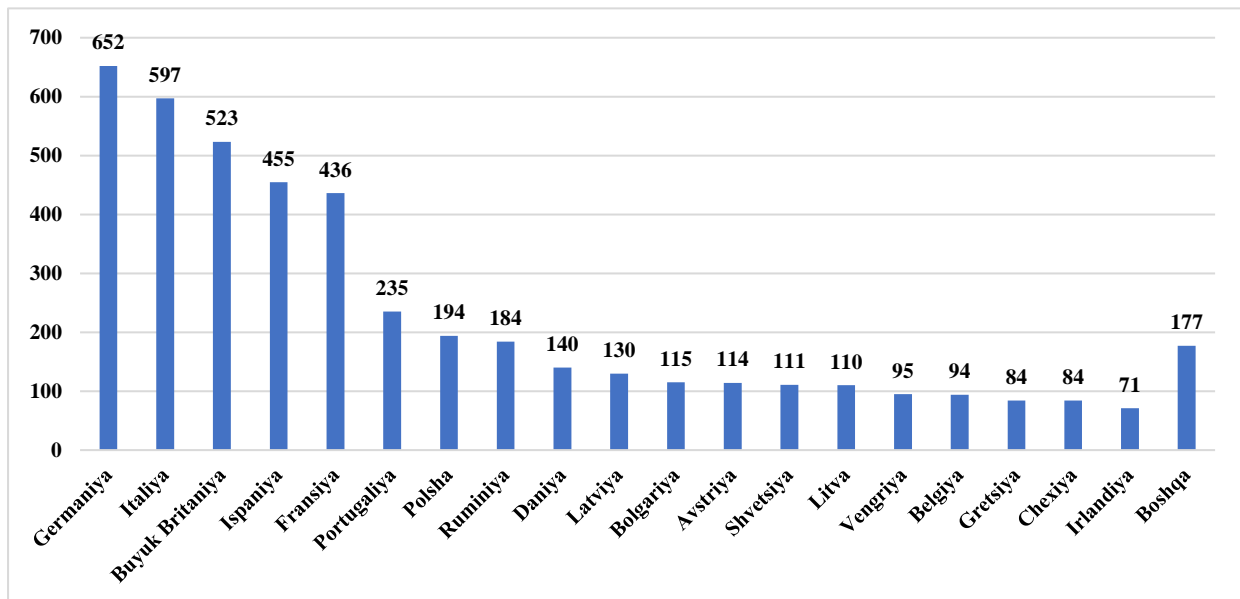

1-Rasm. O'zbekiston Respublikasidagi tarixiy yodgorliklari soni.

O'zbekiston Respublikadagi tarixiy yodgorliklar soni 1-rasmda ¹² ko'rinib turganidek, Respublikamiz katta turistik imkoniyatlarga ega. Mamlakatimiz nafaqat Markaziy Osiyoda, balki butun jahonda ham turizm markazlaridan biri hisoblanadi.

O'zbekistonga yanvar oyida Yevropa Ittifoqi davlatlaridan 4,6

nafar Yevropa Ittifoqi davlatlari fuqarolari turistik maqsadda O'zbekistonga tashrif buyurgan. Ushbu turistlarning asosiy qismi Germaniya (652 nafar), Italiya (597 nafar), Buyuk Britaniya (523 nafar), Ispaniya (455 nafar) va Fransiya (436 nafar) davlatlari hissasiga to'g'ri kelgan. Ushbu ko'rsatkich bo'yicha boshqa Yevropa

ming nafar turistlar tashrif buyurgan. Statistika agentligining dastlabki ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilning yanvar oyida 4 601

2-Rasm. O'zbekistonga tashrif buyurgan sayyohlar.

Tarixiy va madaniy turizm - bu faol turizmning eng keng tarqalgan turi. U ta'lim va axborot maqsadlariga yo'naltirilgan barcha turizm turlarini o'z ichiga oladi. Bunday turizm dasturlari insoniyatning turli xil tabiiy tarixiy va madaniy meroslariga qiziqishiga asoslangan. Bunda turistik mahsulot madaniy tajribalar shaklida taklif etiladi. Etnik va etnografik turizmni o'ziga xos tarixiy-madaniy turizm deb hisoblash mumkin, bu o'z maqsadlariga (saqlab qolish, zarar yetkazmaslik) ko'ra, ekologik turizmga yaqin turadi. Mamlakatlar va xalqlar madaniyati turistik qiziqishning asosiy elementlaridan biridir. Turistlarning turli shaharlarga, dunyoning chekka burchaklariga va ularda istiqomat qiladigan xalqlarga bo'lgan qiziqishi sayohat qilishning eng kuchli rag'batlantiruvchisidir. Shuning uchun turizm boshqa madaniyatlar bilan, boshqa xalqlarning tarixi va hayoti bilan, badiiy asarlar bilan

Ittifoqi davlatlari bo'yicha taqsimot quyidagicha (nafar)¹³

tanishishning eng yaxshi usuli hisoblanadi. Boshqa mamlakat tarixi, madaniyati va urf-odatlarini bilan tanishish insonning ma'naviy dunyosini boyitadi. Tarixiy madaniy turizm boshqa dam olish turlariga qaraganda muhim afzalliklaridan biri-u butun yil davomida talabga ega bo'lib, uning sezilarli farqi mavsumiy emasligidir. Ushbu tur yilning istalgan vaqtida dolzarbdir, chunki sayyohlar muzeylarga tashrif buyurish, tarixiy obidalar va mamlakatning diqqatga sazovor joylarini ko'rish uchun ekskursiya qilishlari mumkin. Turistik jozibadorlikni shakllantirish uchun tarixiy-madaniy turizm quyidagi jihatlarni o'z ichiga olishi kerak.

Turizm san'ati va adabiyoti

- mashhur adabiy asarlar, teatr, kino namoyandalari; haykallar; san'at va hunarmandchilik namunalari, teatrlar, studiyalar va boshqalar;

¹² O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari.

¹³ Stat.uz O'zbekistonga tashrif buyurganlar 2024-yilda

Tarixiy turizm

• insoniyat sivilizatsiyasi va ijtimoiy-iqtisodiy madaniyat yodgorliklari; qadimiy shaharlar, qadimiy shaharlar xarobalari; harbiy madaniyat yodgorliklari (qal'alar, mustahkam devorlar va qal'alar, janglar va boshqalar);

Arxitektura madaniyati turizmi

• me'moriy ansambllar, saroy majmualari, ziyoratgohlar va ibodatxonalar; kichik me'moriy shakllar (binolar, minoralar, arklar, zallar, panteonlar, maqbaralar, yodgorlik g'orlari); gidrotexnik inshootlar (to'g'onlar, kanallar, gidroelektrostantsiyalar); port sanoat arxitekturasi; dam olish arxitekturasi;

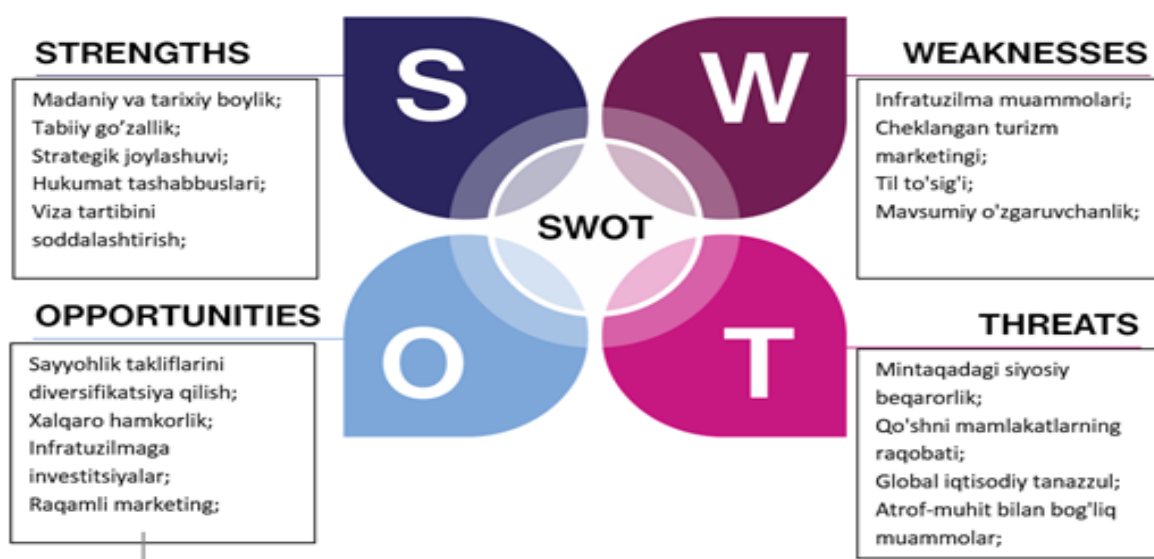
Turistik mavzuli parklar madaniyat

- sun'iy landshaftlar (turar-joylar, sport va dam olish maskanlari, sanoat hududlari, transport tuzilmalari);
- Shahar va madaniy turizm
- shahar muhiti va shahar madaniyati; shahar panoramalari; landshaft rejalashtirishni tashkil etish;
- Muzey turizmi

• muzeylar, ko'rgazmalar, tarixiy va madaniy tadbirlar va taqdimotlar o'tkazish.

• Yuqorida keltirilgan jihatlar tarixiy-madaniy turizmning mohiyatini ochishi bilan birga, uning o'ziga xos jihatlarini ham yoritib beradi. O'zbekistonda ushbu sohani rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar mavjud bo'lib, xalqning boy tarixi va madaniyatini aks ettiruvchi noyob madaniy merosni asrab avaylashni kuchaytirish sohani raqamlashtirish, innovatsion rivojlantirish va moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, jahonning ilg'or tajribalarini samarali qo'llash hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim omillaridan biridir.

Madaniy turizmni rivojlanishiga turli omillar ta'sir ko'rsatadi. Mamlakatimizda madaniy turizmni SWOT tahlilini amalga oshirish ushbu sohani rivojlanishi holati haqida to'liq tasavvurni shakllantirish imkonini beradi.

3-rasm. O'zbekistondagi madaniy turizmning SWOT tahlili.

STRENGTHS (Kuchli tomonlari):

1. *Madaniy va tarixiy boylik:* O'zbekiston boy madaniy merosga ega, jumladan, Samarqand, Buxoro va Xiva kabi tarixiy shaharlari tarix va me'morchilikka qiziquvchi sayyohlarni jalb qilishi mumkin.

2. *Tabiiy go'zallik:* Mamlakat turli xil landshaftlarga ega, jumladan, tog'lar, cho'llar va Orol dengizi sarguzasht va ekoturizm kabi turizmning turli turlari uchun imkoniyatlarni taklif qiladi.

3. *Strategik joylashuvi:* Ipak yo'lining chorrahasida joylashgan O'zbekiston qadimiy savdo yo'llarini o'rganishga qiziquvchi sayyohlarni jalb qilish uchun foydalanish mumkin bo'lgan strategik joylashuvga ega.

4. *Hukumat tashabbuslari:* Hukumatning turizmni rivojlantirishga intilayotgani infratuzilmani yaxshilash, turizmga mos siyosatni ilgari surish va madaniy meros obyektlarini saqlashga qaratilgan tashabbuslar orqali yaqqol namoyon bo'ladi.

5. *Viza tartibini soddalashtirish:* Yaqinda viza tartib-qoidalarining soddalashtirilgani sayyohlarning O'zbekistonga borishini osonlashtirdi, bu esa sayyohlar kelishining ortishiga hissa qo'shdi.

WEAKNESSES (Zaif tomonlari):

1. *Infratuzilma muammolari:* Yaxshilanishlarga qaramay, ba'zi hududlar infratuzilma, jumladan transport va turar joy bilan bog'liq muammolarga duch kelishi mumkin.

2. *Cheklangan turizm marketingi:* O'zbekistonning sayyohlik salohiyati ba'zi boshqa yo'nalishlarga qaraganda jahon miqyosida unchalik mashhur emas. Kengaytirilgan marketing harakatlari xabaradorlikni oshirishi mumkin.

3. *Til to'sig'i:* Ingliz tilida so'zlashuvchi sayyohlarni joylashtirishga harakat qilingan bo'lsa-da, umumiy tashrif

buyuruvchilar tajribasiga ta'sir qiladigan til to'siqlari mavjud bo'lishi mumkin.

4. *Mavsumiy o'zgaruvchanlik:* Ayrim hududlardagi haddan tashqari harorat ma'lum fasllarda turizmni cheklab qo'yishi mumkin, bu butun yil davomida jozibadorlikka ta'sir qiladi.

OPPORTUNITIES (imkoniyatlari):

1. *Sayyohlik takliflarini diversifikatsiya qilish:* sarguzasht turizmi, sog'lomlashtirish turizmi va madaniy almashinuv dasturlari kabi turizmning yangi turlarini joriy etish sayyohlarning yanada xilma-xil doirasini jalb qilishi mumkin.

2. *Xalqaro hamkorlik:* Xalqaro tashkilotlar va qo'shni davlatlar bilan hamkorlik qilish turizm bo'yicha qo'shma tashabbuslar va marketing kampaniyalari uchun yangi imkoniyatlar ochishi mumkin.

3. *Infratuzilmaga investitsiyalar:* infratuzilmani rivojlantirishga, shu jumladan transport va turar joylarga investitsiyalarni davom ettirish umumiy sayyohlik tajribasini yaxshilashi mumkin.

4. *Raqamli marketing:* marketing va reklama uchun raqamli platformalar va ijtimoiy mediadan foydalanish kengroq auditoriyani qamrab olish va O'zbekistonning sayyohlik yo'nalishi sifatida ijobiy imidjini yaratishga yordam beradi.

THREATS (tahdidlar):

1. *Mintaqadagi siyosiy beqarorlik:* Mintaqadagi siyosiy noaniqliklar turizmga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, chunki potentsial tashrif buyuruvchilar xavfsizlik va barqarorlik haqidagi xavotirlar tufayli to'sqinlik qilishi mumkin.

2. *Global iqtisodiy tanazzul:* asosiy manba bozorlaridagi iqtisodiy tanazzullar O'zbekistonga tashrif buyuradigan sayyohlar soniga ta'sir ko'rsatuvchi sayohat uchun ixtiyoriy daromadning kamayishiga olib kelishi mumkin.

3. *Qo'shni mamlakatlarning raqobati:* qo'shni mamlakatlarning sayyohlik e'tibori va investitsiyalari uchun raqobati xavf tug'dirishi mumkin, bu esa O'zbekiston takliflarini farqlashni muhim qiladi.

4. *Atrof-muhit bilan bog'liq muammolar:* Orol dengizining qurishi kabi ekologik muammolar ma'lum mintaqalarning sayyohlar uchun jozibadorligiga ta'sir qilishi va barqaror turizm amaliyotini talab qilishi mumkin.

Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu SWOT tahlili hozirgi vaziyatga asoslangan holatni taqdim etadi va turizm landshafti vaqt o'tishi bilan rivojlanishi mumkin. Ushbu omillarni muntazam ravishda kuzatib borish va shunga mos ravishda strategiyalarni moslashtirish turizmni barqaror rivojlantirish uchun juda muhimdir.

Turizm iqtisodiyotning asosiy tarmoqlaridan biriga aylandi. Tahlil natijalari mamlakatimizda ushbu sohani modernizatsiya qilish samaradorligini ko'rsatmoqda. O'zbekiston fuqarolarining qo'shni davlatlarga sayohatga bo'lgan qiziqishi o'zgarmadi, kurort sayohatlari esa o'rtacha ikki baravar ko'paydi. Xorijlik sayyohlarning O'zbekistonga, ayniqsa, mamlakatimizning sharqiy hududlariga qiziqishi esa 1,5 barobar oshdi. VEON AdTech kompaniyasi ma'lumotlari asosida O'zbekiston turizm sanoati statistikasini tahlil qilamiz.

O'zbekistonliklar mamlakat ichida qayerga sayohat qilishadi?

O'zbekiston aholisi mamlakat bo'ylab sayohat qilishda eng faol. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, toshkentliklar mamlakatning boshqa fuqarolariga qaraganda 25 marta ko'proq sayohat qiladilar. Qishda Toshkent, Samarqand va Buxoro minglab sayyohlarni o'ziga jalb etuvchi mashhur yo'nalish bo'lib qolsa, yozda Farg'ona Buxorodan oldinda. Sayohatlarning 34% ish kunlarida sodir bo'ladi, shuning uchun VEON AdTech ma'lumotlar tahlilchilari ularning aksariyati hafta davomidagi ish safarlari ekanligini taxmin qilishdi. Qolgan 66% dam olish kunlari sayohatlari bo'lib, ular sayohat qilayotgan yoki o'z shaharlariga qaytgan odamlarni o'z ichiga oladi. Qizigi shundaki, xorijga sayohatlardan farqli o'laroq, mamlakat ichida ayollar erkaklarnikiga qaraganda 1,5 baravar ko'p sayohat qiladilar. Masalan, sentyabr-oktyabr oylarida 1 472 690 erkak va 2 023 566 ayol qayd etilgan¹⁴.

O'zbekistondagi xorijliklar

VEON AdTech mutaxassisleri 2022 va 2023-yillarda tayanch mobil stansiyalarga xorijiy SIM-kartalar bilan qancha mobil qurilmalar ulanganligini tahlil qilishdi. Olingan ma'lumotlarga ko'ra, xorijlik sayyohlarning O'zbekistonga qiziqishi 1,5 barobar ortgan, ularning soni esa O'zbekistondan tashqariga sayohat qilayotgan fuqarolardan 6 barobar ko'p. Tashrif uchun eng gavjum fasllar aprel-may va avgust-sentyabr oylari. Toshkent, Samarqand va Buxoro noyob madaniy va tabiiy diqqatga sazovor joylari bilan o'ziga jalb etuvchi turizmning asosiy markazlari bo'lib qolmoqda. Rivojlanayotgan xalqaro biznes aloqalari va xorijiy korxonalarining joylashuvi tufayli kuchli beshlikka Farg'ona vodiysidagi shaharlar ham kirdi. Xorazm viloyatining tarixiy Xiva shahri, xorijlik sayyohlar soni bo'yicha 8-o'rinda turadi. VEON AdTech mutaxassisleri bu yerga tashrif buyuruvchilar oqimi mintaqaning uzoqda joylashganligi va sayyohlik marshrutlariga cheklangan integratsiyalashuvi tufayli cheklangan deb taxmin qilishdi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Madaniy turizm O'zbekiston iqtisodiy o'sishining asosiy tarmog'idir, shuning uchun bu muammolarni yengib o'tish va mamlakat turizm sanoatining barqaror o'sishini ta'minlash uchun barcha manfaatdor tomonlarning birgalikdagi sa'y-harakatlari zarur. Italiya davlatida esa malakasiz kadrlarni qayta tayyorlov kursi mavjud bo'lib ularni har yili training qilib turishadi. Hodimlarning training qilishni 4 ta bosqichda amalga oshirishadi. Masalan: 1. Turizm industiyasida odamlar bilan ishlaydigan xodimlarni tayyorlashning yangi dasturiga kiritiladigan mezon va standartlarni ishlab chiqish. 2. T4proIN¹⁵ o'quv dasturida kadrlarni tayyorlash, o'qitish va amaliyot qilish. 3. Dam olish maskanlari, mehmonxonalar, aeroportlar, vokzallar va turistik obyektlarda xodimlarni amaliy sinovlardan o'tkazish. 4. Hodimlar uchun MOOC¹⁶ ta'lim dasturini ishlab chiqish va bir qancha tillarda sinovlaedan o'tkazish. Yuqoridagi muammolar va kamchiliklarga yechim sifatida shuni taklif qilamanki, hodimlarni training qilishni yilda bir marta

training uchun chet elga yuborib, ularni tajribasini o'rganib kelib O'zbekiston turizm industiyasiga tatbiq etishi kerak bo'ladi.

Turistik zonalarida mahalliy tadbirkorlar bilan turist o'rtasidagi muammolar va turistga bo'lgan munosabat. Turistik zonalarida mahalliy tadbirkorlar va sayyohlar bilan bog'liq muammo, shuningdek, sayyohlarga bo'lgan munosabat O'zbekiston turizmiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Malumotlarga qaraganda har yili o'rtacha 5 mln sayyoh tashrif buyuradi.

Mahalliy tadbirkorlar o'z mahsulotlari va xizmatlarini haddan tashqari oshirib yuborishlari mumkin, bunga misol qilib Hindistonlik sayyohlarni kun bo'yi shahar bo'ylab aylantirib sayyohdan 1500\$ olgan shafyorlarni keltirish mumkin, bu esa tashrif buyuruvchilarda hudud haqida salbiy taassurot qoldirishi va ularning xarid qilish istagini kamaytirishi mumkin. Sayyohlar buni aldanchi xatti-harakat, mamlakat obro'siga putur yetkazuvchi va kelajakda qaytishdan to'xtatuvchi xatti-harakatlar sifatida ko'rishlari mumkin.

Haddan tashqari narxlarning balandligi ya'ni mahalliy aholiga arzon sayyohga esa qimmat. Shuningdek til bilimlarining yo'qligi va muloqot muammolari sayyohlar, ayniqsa, chekka hududlarda mahalliy biznesmenlar bilan muomala qilishda duch keladigan keng tarqalgan muammodir. Bu ehtiyoj va qiziqishlari qondirilmagan tashrif buyuruvchilarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, bu esa tushunmovchiliklarga, norozilikka va hududga qiziqishning yo'qolishiga olib keladi. Madaniy tushunmovchiliklar mahalliy ishbilarmenlar tashrif buyuruvchilarning e'tiqodlari yoki madaniy qadriyatlariga zid bo'lgan xizmatlarni taqdim etganda paydo bo'lishi mumkin.

Bunday amaliyotlar sayyohlarni yoqimsiz, hurmatsiz yoki norozi his qilishlariga olib kelishi mumkin. Bu mamlakat obro'siga ta'sir qilishi, tashrif buyuruvchilarning qaytishiga to'sqinlik qilishi va hatto salbiy sharhlarga olib kelishi va turizm daromadining pasayishiga olib keladi. Sayyohlar o'zlarini xavfsiz his qilmaydigan hududlariga qaytishlari ehtimoli kamroq, bu turistik hududlarning daromad olishini qiyinlashtiradi. O'zbekistonlik mahalliy aholining sayyohlarga munosabati ularning mamlakatdagi tajribasiga ham ta'sir qilishi mumkin.

Sayyohlarga nisbatan qo'pol yoki mensimaydigan xatti-harakatlar mamlakat haqida salbiy taassurot qoldirishi va bo'lajak sayyohlarni tashrif buyurishdan qaytaradi. Shunday qilib turistik zonalarida mahalliy tadbirkorlar va sayyohlar o'rtasidagi munosabatlar, sayyohlarga bo'lgan munosabatni sezilarli yaxshilash dardkor. Yuqorida aytib o'tilgan muammolarni hal qilish uchun mahalliy korxonalarni yuqori sifat standartlarini saqlashga, tashrif buyuruvchilarning madaniy farqlarini hurmat qilishga va xavfsiz va mehmondo'st muhitni ta'minlashga undaydigan siyosat va dasturlar kerak bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi hukumati o'zining yaqinda olib borayotgan sayyohlik siyosati orqali ularning madaniy va merosi diqqatga sazovor joylari to'g'risida global xabardorlikni oshirishga harakat qilmoqda. va ochiq tabiat hududlarini boshqarish va muhofaza qilish, ularning noyob me'moriy yodgorliklari va masjidlarini saqlash. Hududning Buyuk Ipak yo'lidagi yo'laklarda joylashgani, asosiy savdo nuqtalari bo'lgan shaharlar borligi ularning yo'nalishlarini xorijlik sayyohlar uchun jozibador qiladi. YUNESKO O'zbekistondagi ko'plab noyob me'moriy yodgorliklar va masjidlarni Jahon merosi ob'ektlari ro'yxatiga kiritgani bu hududni keng o'rgangan, yangi va ekzotik sayyohlik tajribalarini izlayotgan sayyohlar uchun ziyorat qilish shartiga aylantiradi. Shu bois, so'nggi paytlarda O'zbekistonga sayohat qilishga qaror qilgan sayyohlar asosan madaniy-tarixiy diqqatga sazovor joylarga qiziqish bildirishlari va odatda mahalliy sayyohlik agentliklari, ya'ni Toshkent, Samarqand, Buxoro va Xiva tomonidan taqdim etiladigan eng mashhur ekskursiyalarni o'tkazishlari shubhasiz. Biroq, eng so'nggi sayyohlik statistikasi shuni ko'rsatadiki, xorijlik sayyohlarning aksariyati O'zbekistonga faqat bir marta keladi, umuman olganda, bir yoki ikki turga bo'lib, qisqa muddatda qoladi. Bu hukumat va mahalliy turizm provayderlari uchun katta tashvish bo'lishi kerak. Agar hukumat sayyohlarning uzoqroq muddatga kelishini va takroriy tashriflarni rag'batlantirmoqchi bo'lsa, u boshqa turistik bozorlarni ham rag'batlantirishi va targ'ib qilishi kerak: sarguzasht turizmi, gastronomik va vino turizmi va O'zbekistonning eng yaxshi imkoniyatlaridan biri bo'lgan diniy

¹⁴ Stat.uz

¹⁵ T4proIN-Inklyuziv turizm sohasida ishlaydigan mutaxassislar uchun trening kursi.

¹⁶ MOOC- Ommaviy ochiq onlayn trening kursi

turizm va uzoq muddatli iqtisodiy va turizm barqarorligi va o'sishiga erishish uchun madaniy turizm bilan. O'zbekistonda milliy iqtisodiyotni yaxshilash va yangi ish o'rinlari yaratish yo'lida turizm industriyasini targ'ib qilish borasida hali ko'p ish qilish kerak.

O'zbekiston moddiy-madaniy meros obyektlari e'tibor kuchaytirilishi bu rivojlanayotgan mamlakat belgisidir. Hozirgi kunda har bir davlat, har bir madaniy meros va turizm tashkilotlari buyuk yodgorligi bo'lgan tarixiy obidalarni, o'tmish durdonalarini asrashga alohida e'tibor qaratmoqda. Bunga yaqqol namuna sifatida "O'zbekiston Respublikasining Turizm to'g'risidagi qonuni", "O'zbekiston Respublikasining Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risidagi qonuni", "O'zbekiston Respublikasining Madaniy boyliklarning olib chiqilishi va olib kirilishi to'g'risidagi qonuni", "O'zbekiston Respublikasining Madaniy faoliyat va madaniyat tashkilotlari to'g'risida qonuni", "O'zbekiston Respublikasining Arxeologiya merosi obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida qonuni" kabi qonunlar ko'rib o'tishimiz joizdir. Moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida 20-dekabr 2018-yil 8031-sonli O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori: O'zbekiston xalqining umummilliy boyligi hisoblanadigan madaniy

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Turizm, sport va madaniy meros sohasida davlat boshqaruvi tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida" gi PF-6199-farmoni. 2021 yil 6-aprel
2. CAB International, Wallingford, Oxon, UK. Ashworth, G.J., Dietvorst A. G. (1995). Tourism and spatial transformations.
3. Greg Richards. New directions for cultural tourism. Tourism market trends. 2003 edition. – p.137
4. Hamidjon Rasulov. (2023). SIYOSIY MOJAROLARNING TURIZMGA TA'SIRI. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 9(9), 147–150. <https://doi.org/10.54613/ku.v9i9.857>
5. Yakubovich, R. H. (2024). QO 'QON SHAHAR TURIZMI RIVOJLANISHIDA HUNARMANDCHILIKNING AHAMIYATI. Kokand University Research Base, 668-671.
6. Rasulov Hamidjon Yakubovich, & Abdumannonov Rizobek Iqboljon o'g'li. (2024). EKSKURSIYA FAOLIYATI UCHUN MUTAXASSISLAR TAYYORLASHNING ZAMONAVIY MUAMMOLARI VA ISTIQBOLLI TENDENSIYALARI. Kokand University Research Base, 884–888. Retrieved from <https://scholar.kokanduni.uz/index.php/rb/article/view/246>
7. Mike Robinson and David Picard "Understanding Cultural Tourism"

merosimizni muhofaza qilish, ilmiy o'rganish va undan foydalanish borasida mamlakatimizda qator ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, Buxoro, Samarqand, Xiva va Shahrisabz shaharlarining tarixiy markazlari YUNESKONing Umumjahon madaniy merosi ro'yxatiga, "Boysun madaniy muhiti", "Shashmaqom musiqasi", "Navro'z", "Katta ashula", "Askiya", "Palov madaniyati va an'analari" nomzodlari Insoniyat nomoddiy madaniy merosi representativ ro'yxatiga, Usmon Qur'oni, Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutining qo'lyozmalar to'plami, Xiva xonligi devonxonasi hujjatlari Jahon xotirasi ro'yxatiga kiritilgani yurtimiz madaniy merosining dunyo miqyosida e'tirof etilganiga yorqin misol bo'la oladigan voqea deb prezidentimiz takidlashi bejiz emas. Butun dunyo bo'ylab turizm imkoniyatlarini kengaytirishga juda katta urg'u berilib, tez suratlarda rivojlantirilmoqda.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, yurtimizda olib borilayotgan siyosat turizmni sohasini qo'llab quvvatlamoqda. Bugungi kundagi turizmga bo'lgan ehtiyoj ortib borib, infratuzilma rivojlanib, shaharlar kerkamlashib, zamonaviy bilimga ega kadrlar yetishib chiqmoqda, kishilarning madaniy ehtiyojlari qonmoqda. Bu imkoniyatlar turizm bozorida raqobatning kuchayishi va raqobatbardosh turmahsulotlarning yaratilishiga sabab bo'lib, madaniyatimiz, tariximiz, urf-odatlarimizni dunyoga tanitmoqda.

8. Richards, G.(1996) Cultural Tourism in Europe. CABI, Wallingford. [1,c. 45]
9. Ro'ziyev Sh. "O'zbekistonda tarixiy-madaniy turizmni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini indikativ boshqarish metodikasi" J. Экономика и финансы
10. Карпов Г.А., Хорева Л.В. Экономика и управление туристской деятельностью. СПб., 2011. 268 с. [2.c.135]
11. Колотова Е. В. Рекреационное ресурсоведение: Учеб. пособие. - М.: РМАТС. [1, с. 92-93]
12. Колотова Е.В. Рекреационное ресурсоведение: Учеб. пособие. - М.: РМАТС. с. 92-93.
13. Международный туризм сократился в 2020 году до уровня 1990 год.
14. Рузиев Ш.П.Тарихий-маданий туризмни ривожлантириш: назария ва амалиёт / Ш.П.Рузиев – Т.: 2021
15. Флорова И.Т.. Философский словарь
Qo'shimcha foydalanilgan web-saytlar:
 1. <https://www.lex.uz>
 2. <https://cyberleninka.ru>
 3. <https://www.stat.uz>
 4. <https://www.interfax.ru>